

גליון תהילתו בקהל חסידים

• שעל ידי כולל אברכים קהל חסידים בעיר באלטימאר יצ"ו •

בנשיאות הגאון רבי צבי ראזנפעלד שליט"א

גליון א' | שבט תש"פ

דבר הגליון

בשיר וקול תודה ובתהיל"ה לא-ל עליון, עומדים אנו בשערי הגליון הראשון 'תהילתו בקהל חסידים', ביאורים ובידורים מפרים עטם של חברי ורבני הכולל למצויינים המתנוסס לתפארה בעיר באלטימאר, בסוגיות הנלמדים בכולל, ובמקום רינה שם נישא תפילה יהיו נא אמרינו לרצון שנוכח והדברים יעלו על שלחן מלכים - מאן מלכי רבנן - ושלא תצא מכשול מתחת ידינו ושלא ניכשל בדבר הלכה, ונוכח להרחיב גבולי הקדושה ולהגדיל תורה ולהאדירה.

הנה בימים אלו לומדים אנו בסדר אחה"צ בכולל הלכות בשר בחלב, דיני המתנה בין אכילת בשר לאכילת חלב, והנה ענין המתנה שש שעות בין בשר לחלב לפעמים נראה על האדם כמשא, ועל כן הרבה פעמים האדם חושב פעמיים אם כדאי לו לאכול בשר כאשר עי"ז יאסר עליו לשתות הקאווע וכדו' לשש שעות הבאות, על כן מן הענין להביא בזה עובדא נפלאה מהגאון רבי ברוך בער זצ"ל, בעל ברכת שמואל, אשר משם רואים איך להסתכל על זה מזוית אחרת ובהשקפת התורה - ומעשה שהיה כך היה, דפעם נכנס אליו אחד מתלמידיו ושאל ממנו מה הוא רוצה למאכלו, מאכלי חלב או מאכלי בשר, והשיב הגרב"ב: 'מיר האבן ליב פליישיק'ס' - הבחור התפלא למשמע אוזניו בהכירו את ראש הישיבה שהיה קדוש ה' ולא היה לו שום שייכות לתאוות עולם הזה, ואיך 'צא מפה קדשו התבטאות כזה... אך כמובן שהתבייש לשאול לפרש הדבר. למחרת חזר הסיפור על עצמו, והפעם כבר לא יכל הבחור להתאפק ושאל את רבו, 'ילמדנו רבינו, הרי אמרו חז"ל 'סעודה שהנאתך מרובה הימנה משוך ידך הימנה'? והשיב לו הגאון זצ"ל 'חס ושלום, אינני אוהב מאכלי בשר יותר ממאכלי חלב, רק אני מעדיף את הבשר עקב העול הנגרם עלי, עול ההמתנה בין בשר לחלב - והוא עול מלכות שמים'.

ויש להסמיק לזה מה שאמר הרה"ק בעל בית אהרן זי"ע שעדיף למצוץ עצם של בשר מלאכול סעודה גדולה של מעדני חלב! משום שלאחר שמוצץ עצם של בשר צריך כבר להתאפק מלאכול חלב עד שיעבור שש שעות, ואילו זה שאכל סעודה של חלב יכול לאכול בשר כמחצית שעה לאחר שגמר את הסעודה.

ועד כמה חמור ענין ההמתנה מבשר לחלב יש לראות מדברי הזוה"ק בפרשתן המובא בבית 'וסף (או"ח סי' קע"ג) שמי שאוכל בשר וחלב בשעתא חדא ובסעודה חדא (היינו, אף שאינו אוכלם ביחד אלא שרק אינו ממתין ביניהם!) יש על מצחו צורת גדי ארבעים יום (והמשך לשון הזוה"ק: וסיעתא מסאבא מתקרבין בהדיה [וחבורה טמאה מתראבת עמו] וגרים לאתערא דינין בעלמא, דינין דלא קדישין [וגורם לעורר בעולם דינים שאינם קדושים], ואי אוליד בר באינון יומין אוזפין ליה נשמתא מסטרא אחרא [ואם הוליד בן באותם הימים, משאילים לו נשמה מהצד האחר]) - ובכמה מספרי זמנינו ראיתי מביאים כי פעם נכנס בחור אחד אל הקודש פנימה אצל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, והגר"ח הוכיחו על שאינו זהיר באיסור בשר בחלב כי רואה על מצחו צורת גדי כדאיתא בזוה"ק. הבחור נבהל למשמע אוזניו והודה כי לאחרונה למד הלכות בשר בחלב וראה שיש שיטות שונות בשיעור ההמתנה ועל כן התחיל להקל בזה קצת (הסיפור מובא בכמה ספרי זמנינו עם שינויים קלים, ובמקו"א ראיתי כי המעשה היה עם אביו הסטייפלער זצ"ל), והרה"ק מקאמינקא זי"ע ביאר בזה סמיכות הפסוקים בפרשתן 'לא תבשל גדי בחלב אמו - הנני שולח מלאך' דעל ידי שאינו נזהר בבשר בחלב נראה לו מלאך בצורה של גדי (והרה"ק התפאר על עצמו כשאמר זאת כי הרה"ק מצאנו לא היה אומר דבר חריף כזה).

אך מדה טובה מרובה דהנזהר בזה זוכה למלאך מיוחד משמים לשמור עליו כדאיתא בזוה"ק דנבוכדנצר הרשע מאכלו היה בשר בחלב, ודניאל שנוזהר ונשמר מלאכלו היה שלם בצלם רבונו ולכן היה לו שמירה עליונה, ובספר כסף נבחר ביאר בזה סמיכות הכתובים הנ"ל דבזכות ששומר עצמו מבשר בחלב זוכה למלאך משמיה שישמור עליו.

אכילת מאכלי חלב אחר שש שעות מאכילת בשר

מאמר ראשון

הרה"ג מוה"ר עמרם יוסף הלוי יונגרייז שליט"א
סגן ראש הכולל

סוף שעה השישית, או תחילתו?

דברי הפוסקים ומנהגים השונים בזה

ודאי שש שעות¹.

אך מצינו חבל אחרונים, [ביניהם: סולת למנחה (לבעל שבות יעקב) על תורת חטאת (כלל ע"ו דין א'), שיורי ברכה להחיד"א (סי' פ"ט אות ג'), הגה"ק מבוטשאטש בדעת קדושים (סי' פ"ט סק"ב), מהרי"ל דיסקין², הגר"ח מבריסק³, שו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד י' ד' סק"ג) ועוד] שכתבו דלא בעינן שש שעות ממש, ותמכו יתדותם על לשונו הזהב של הרמב"ם - אשר דבריו הם מקור לדברי הרמ"א - שכתב (הלכות מאכלות אסורות פ"ט הכ"ח): מי שאכל בשר בתחילה בין בשר בהמה בין בשר עוף לא יאכל אחריו חלב עד שישהה ביניהן כדי שיעור סעודה אחרת והוא כמו שש שעות⁴, [ועיי"ש בלח"מ שהראה את מקורו טהור של הרמב"ם מנא ליה שמסעודה לסעודה זמנו שש שעות], דממה שכתב 'כמו' שש שעות, דלא בעינן שש שעות ממש, וכן מפורש בדברי המאירי בספרו מגן אבות (סי' ט') שכתב בזה"ל: שאנו מחמירים עד שישהה 'שש שעות או חמש שעות', וכעין לשון זה כתב בספרו הגדול בית הבחירה על מסכת חולין 'משיעור שבין סעודה לסעודה, והוא שש שעות או קרוב לזה', וכן הוא גם לשון הרשב"א בתורת הבית הקצר (בית ג' שער ד') שכתב

כתב המחבר בסי' פ"ט ס"א: אכל בשר אפילו של חיה

ועוף לא יאכל גבינה אחריו עד שישהה שש שעות, והכי מסיק הרמ"א אחר שמביא מנהגים ודיעות שונות בדבר: ויש מדקדקים להמתין שש שעות אחר אכילת בשר לגבינה, והט"ז הביא מה שכתב על זה התרומת הדשן בחריפות: ואם אי אפשר למחות ביד בני אדם שאינן בני תורה, אבל בבני תורה ראוי למחות ולגעור בהם שלא יקילו פחות משש שעות, והש"ך מעתיק דברי הרש"ל שכתב על דברי הרמ"א: דכן ראוי לעשות לכל מי שיש בו ריח תורה.

והנה בפשטות משמע דבעינן שש שעות שלימות ולא פחות מזה וכשפטות לשון המחבר⁵, והכי נקטו רוב גדולי הפוסקים, ועי' בספר גן המלך שכתב 'מנא לן להקל בבציר משית שיעין והרי כל שיעורי חכמים ז"ל הם בדקדוק ארבעים סאה חסר קורטוב אין מטהרין במקוה...'⁶, וכ"כ המקדש מעט (סק"ב) דמדברי האחרונים לא משמע דמהני פחות משש שעות וכ"כ בעל שבט הלוי

(בקובץ מבית לוי, ניסן תשנ"ו, עמוד כ"ב) דאין מקור ברור בפוסקים להקל בשעה השישית⁷, וביד יהודה (סק"א) כתב דאף דיש מקילים בזה כמובא בסמוך, מ"מ כיון דענין שש שעות הוא דבר שיש לו מתירין ע"כ צריך להמתין עד שישהה

א. ששינה בזה מלשון הרמב"ם שכתב 'כמו' שש שעות, אשר משם דייקו כמה אחרונים דא"צ שש שעות ממש, ראה בסמוך.

ב. יש לציין דאם כי ראיתי מביאים דברי הגן המלך כסמך נגד המקילים פחות משש שעות, מ"מ להעמיד הדברים על דיוקן יש להזגיש כי הגן המלך לא כתב דבריו רק לאפוקי מדברי הפר"ח שמיקל בחורף ב' שעות, אך לא דן לגבי להקל תוך שעה שישיית, והרי הגן המלך עצמו בהמשך דבריו שם כותב דבימי החורף סגי בכחמש שעות. ובעיקר דברי הגן המלך להביא ממ' סאה חסר

ה. הובא בספר אגדלך בשולחן (פ"א הערה 5).
ו. שו"ת תשובות ונהגות (ח"ו יו"ד סי' קע"א).

ובספר אגדלך בשלחן (שם) אחר שהביא שמהרי"ל דיסקין הקיל בזה כותב 'ושאלתי בבית בריסק ואמרו לי שהבריסקער רב היה נוהג להקפיד שש שעות שלמות', עכ"ל, ולבד מה שלא הבנתי מה שנראה מדבריו כי התשובה שקיבל בבית בריסק סותר להמקובל ממהרי"ל דיסקין (כי אף שמהרי"ל דיסקין היה רב בבריסק לפני עלייתו לארה"ק, הרי לא שמענו כי בבית בריסק, ממשפחת הבית הלוי ויו"ח, יגורו אחר פסקיו), הרי ראינו כי הגר"ח

קורטוב יש לציין למש"כ הדע"ק דכאן לא דמי למ' סאה חסר קורטוב, ובפרט כאן דהרי לא אמרו חז"ל 'שש שעות' רק 'מסעודתא לסעודתא'.

ג. אך ע"ש שכתב דאולי יש להקל בשעה"ד למנות השעות מתחילת סעודת הבשר.

ד. אך בדרכי תשובה (סק"ה) התיר עפ"י הצ"ח דאפשר דרק אכילת מוקצה ה"ל דשיל"מ ולא בטלטול שהרי יכול לטלטלו גם היום וגם למחר, אך עי' בדי השלחן (ביאורים עמוד נ"א ד"ה שש שעות שחולק) - ועיקר חידושו של הצ"ח תליא באשלי רברבי ורבו עליו החולקים.

ג"כ 'ממתין כשש שעות'), וכן נהגו כמה גדולי ישראל [ביניהם: הגאון בעל יד הלוי זצ"ל, הגאון מהר"ש ענגיל זצ"ל, הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, גאב"ד לונדון בעל חשב האפוד זצ"ל, הגר"פ שיינברג זצ"ל, ולפי עדות אחת אף הכהן הגדול מאחיו מרן החפץ חיים הקיל בזה, אך יש מכחישים שמיעה זו^ז, ועל הוראתו בקדושה של הרה"ק מהר"א מבעלזא, ראה הערה^ז].

ומצינו לשני מאורות הגדולים - אדירי הפוסקים אשר כל בית ישראל נשען עליהם - שהקילו בזה, ה"ה מרנן החתם סופר והדברי חיים זכותם יגן עלינו. על החתם סופר מובא כן בספר מנהגי רבותינו והליכותיהם (עמוד רנ"ב), ומובא

שם שגם נכדו בעל דעת סופר הקיל כ"י, אך לא התיר זאת רק למי שאבותיו הקילו בזה (וע"ש שמסתפק שמא לא הקיל רק אחר אכילת בשר עוף), אך מצינו שמיעה אחרת בשם החת"ס שלא הקיל בזה רק לנשים (קובץ אוצרות הסופר, קובץ ט"ו עמוד ס"א), וצ"ע.

ועל הגה"ק בעל דברי חיים מובא בשם נכדו הגה"ק מקאלאשיץ שהעיד משמו כי אין צריך להמתין שעות שלימות, ואף החזיק לנער מי שמקפיד על שש שעות שלימות^ט, וי"א שדבר זה היה לו בקבלה מרבו הרה"ק מראפשיץ זי"ע (שו"ת דברי יציב, חלק הליקוטים^{טז} סי' ס"ט) וכן נהג אחריו בנו הרה"ק בעל דברי יחזקאל משינאווא^ז, אך מצינו חילוקי דיעות גם בין נכדי הדברי חיים מה היה דעת קדשו

מברסק למד מהרמב"ם להקל בזה, שור' בספר שמחת המועדים (עמוד תכ"ו) ששמע מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל (חדב"ג הגרי"ז זצ"ל) שבברסק הקפידו על שש שעות שלימות, וצ"ל שהגר"ח אכן דייק כן מרמב"ם אך למעשה לא סמך ע"ז.

ז. מובא בקובץ המעיין (טבת תשל"ט).
ח. כן העיד נכדו הגאון רבי אלחנן היילפרין זצ"ל ממה שראה בעצמו בהיותו אצלו, וז"ל: 'הגאון מהר"ש ענגיל מראדומיאל זצוקלה"ה היה רוב ימיו אדם חלש והיה צריך לשתות חלב חם והיה מקל לעצמו לשתות בשעה השישית לאחר אכילת בשר, ומעשה רב, אך יתכן שלא היקל רק משום שחלש והיה נחשב לשעת צורך, עכ"ל'.
ידוע כי היה דבוק במרן בעל הדברי חיים, ויתכן לכן סמך על הוראתו בזה, אך י"ל שלא היה מקיל לאחרים רק לעצמו מחמת שהיה חלש היה נחשב לשעת הדחק, וכמש"כ בפנים מהדברי יציב שלא להקל בזה רק בשעה"ד.

ט. ספר ירורי חיים (ח"ג עמוד תתקע"ד) שמחת המועדים (שם).

י. ושמעתי מבנו הגאון רבי יוסף שליט"א, חבר בד"ץ התאק"ח בלונדון, שאביו היקל בזה במקום צורך (וכן לכן זקנתו היקל בזה לעצמו כשהיה חלש).

יא. שם

יב. ע"י בספר ירורי חיים שם ובהערות שם אריכות בזה והמקורות לשני הצדדים.

יג. כן סיפר בעל חשב האפוד שפעם הביאו לפני מהר"א מאכל שנתבשל בכלי חלבי, והיה אז בתוך השעה השישית אחר אכילת בשר (והרה"ק מהר"א הקפיד שלא לאכול אף מה שרק נתבשל בכלי חלב לאחר אכילת בשר, אם כי מדינה מותר, וע"י ילקוט מאורי אור (עמוד רכ"ח) סיפור ע"ז מהרה"ק המגיד מטשערנאביל זי"ע), ואמר הרה"ק ששמע מרבי לוי דין שבתוך השעה השישית יכולין להקל, ע"כ - ולא נתברר אם כונתו להקל תוך שעה שישית אף לאכול חלב ממש או שלא אמר זאת רק לענין חומרתו הנ"ל.

ועי בספר הליכות חנוך (פ"ב אות נ"ו) מה שסיפר בעל חשב האפוד שפעם היה שאלה אצל הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע אם מותר לשתות אחר אכילת בשר ממים שנתבשל בכלי חלב בן יומו, ובעל חשב האפוד אמר דודאי מותר (ע"י רמ"א סי' פ"ט ס"ד) ואמר הרה"ק מבעלזא ששמע מהדיין דסטרעליסק שג"כ התיר, אבל הוסיף (בדרך צחות) דאין מגילין אלא לצונעין, ע"כ, ולפי הנ"ל

צ"ל דהשאלה היה תוך חמש שעות, דתוך שעה ישיטת הקיל בדבר וכו', ועי' שו"ת נחלת פנחס (ח"ב סי' נ"א).

ובעיקר חומרא זו שלא לאכול תוך ו' (או ה') שעות מאכילת בשר אף מה שרק 'נתבשל' בכלי של חלב, ראיתי מסופר כי פעם הביאו כוס טיי להרה"ק מסאטמאר, וכשלקחו הרה"ק שאל באיזה כלי בישלו המים, ונתברר שנתבשל בכלי חלבי והוא היה תוך ו' שעות מאכילת בשר, ואמר הרה"ק כי כשהביאו לו הכוס עלה ברעיונו איזה חידוש בהלכות בשר חלב, ותמה דהרי לא עסק אז בהלכות אלו, ע"כ הבין כי בודאי יש דברים בגו ושיש בזה איזה רמז משמים, ועל כן שאל ונתברר כנ"ל.

וראיתי כי הגה"ק מנאסויד החמיר אף יותר מזה שלא רצה לשתות חלב אחר שאכל מאכל שנתבשל בקדירה של בשר, וכששאלו אותו על זה דהרי לא אכל בשר ומדינא א"צ להמתין כלום, השיב, הלא ידעתם שהעולם אינו מתקיים על הדין רק במידת הרחמים (כידוע כי בשר רומז לדין וחלב רומז לרחמים, ובספה"ק ביארו בזה למה צריך להמתין אחר אכילת בשר ולא להיפוך, ואכמ"ל).

יד. וכ"כ בספר שמחת המועדים (שם) שיש לו כן בקבלה מבעל שערים המצויינים בהלכה ומהגאון רבי יונתן שטייף איש מפי איש עד החת"ס.

טו. דברי חנה (ח"א, הלכות והליכות ל"ג), וכן אמר הגה"ק רבי משה ארי' פריינד זצ"ל (הובא בספר הללו עבדי ה') שהדברי חיים שחק על המחמיר בזה, ושגם הגה"ק מנאסויד שחק על המחמיר, אם כי לעצמו החמיר (ראה לעיל בסמוך טעמו בקודש למה החמיר כ"כ בדיני בב"ח).

ומובא שם עוד מה שסיפר הגה"צ מריסקאווע זצ"ל כי פעם נסע עם הגה"ק מנאסויד זצ"ל לקבל פני הרה"ק רבי משה משינאווא זצ"ל, וכיבדם הרה"ק בקאווע עם חלב, ונענה הגה"ק מנאסויד שעדיין לא עבר עליו שש שעות שלימות משעה שאכל בשר, ענה לו הרה"ק הר"ר משה זי"ע שמקובל בידו מק"צ מצאנו שכיון שנכנסו לתוך השעה הששית מותר כבר לאכול מאכלי חלב, וכשמע זאת הגה"ק מנאסויד רץ תיכף לשתות הקאווע לקיים מצוה לשמוע דברי חכמים (ואף שלעצמו החמיר בזה וכו') [ראה לעיל כי החמיר בעניני בב"ח אף במה שמותר מדינא ע"ש מה שאמר בזה]. כנראה כאן מחמת שיעצא מפי הרה"ק

הקיל כדי לקיים מצוה לשמוע וכו').

ובגליון בצילא דמהימנותא ראיתי מה שסיפר אחד מנכדי הגה"צ רבי אביש קאננער זצ"ל מטשחוב בעל אוהל קדושים, שהיה נכד הרה"ק רבי משה משינאווא זצ"ל, כי בכתביו מביא סיפור מה שהיה פעם בחנוכה בצאנז, וידוע כי בצאנז היה קשה להיות בחנוכה כי רק בלילה הראשון הדליק הרה"ק בזמן אבל בשאר הלילות לא היה זמן קבוע והיה יכול להיות גם בשעה מאוחרת, וכל מי שרצה להיות בהדלקה היה ממתין בזמן בביתו ואח"כ מגיע לבית המדרש להמתין להדלקה של מרן הדברי חיים, ובזמן ההמתנה היו החסידים עוסקים בתורה או מדברים שיחות בחסידות, והיו כאלו שהיו משחקים ובכסף שהרוויחו אז היו קונים כיבוד להיושבים שם. פעם ישבו שם הרה"ק רבי משה ומחנתו רבי משה קאננער זצ"ל, ואחד הביא לשם אווז לכיבוד עבור הלומדים והם טעמו מהאווז בסברם שהגם שמרן הדברי חיים עורך אחר ההדלקה את שולחנו הטהור ומחלקים מאכלי חלב, אבל עד אז ודאי יעברו שש שעות.

ואח"כ כשערך הדברי חיים את שלחנו היה בתוך השעה הששית, ורימו רבי משה'לע קאננער להרה"ק רבי משה משינאווא שעדיין לא עברו לו שש שעות שלימות, ומרן הדברי חיים הרגיש זאת ברוח קדשו ולרבי משה'לע קאננער לא נתן שיריים, אבל לרבי משה'לע שניאווא נתן, באמרו: 'הרי אתה איש חלוש ואינך צריך לדקדק שיהיו שש שעות שלימות', ע"כ.

ולפ"ז קצת קשה סיפור הקודם מה שאמר רבי משה'לע משינאווא להגה"ק מנאסויד, והרי בפירוש אמר לו הדברי חיים שאין להקל רק לאיש חלוש ולא בעלמא, וכן אין הסיפור עולה יפה עם המובא בדברי חנה ועם הקבלה האחרת כי הדברי חיים הקיל בפשטות.

ובספר מקדש ישראל (על יו"ט שבועות, עמוד ש"ה) מביא כי הדברי חיים אמר ששני דברים הוא לא דוקא, א', מה שהעולם מדקדקין להמתין ו' שעות שלימות בין אכילת בשר לחלב והוא לאו דוקא אלא סגי בה' שעות ומחצה, וכן מה שהעולם ממתנים חצי שעה בין אכילת מאכלי חלב לבשר הוא לאו דוקא וצריכין להמתין שעה שלימה.

טז. ע"י שו"ת משנת יוסף (ח"ט סי' קפ"ד) שמביא תשובתו של בעל דברי יציב שנדפס מכת"י בספר דרכי הלכה (לחתנו של בעל משנת יוסף), וכותב ע"י 'אמנם בשו"ת דברי יציב חלק יו"ד

בזה, דיש שלמדו כי הדברי חיים לא הקיל רק עם עוד צירופים^י, עי' שו"ת דברי יציב (שם) שהדברי חיים לא הקיל רק בשינוי מיום ללילה (וע"ש שנסתפק אי ה"ה להיפוך בשינוי מלילה ליום^י) ושאינן להקל בזה רק בעת הצורך^י (וכן הקיל בזה הדברי יציב לבני הישיבה^י), וכן אמר הרה"ק מסאטמאר זי"ע^י דבעל דברי חיים נהג לשתות בבוקר לאחר ה' שעות שאכל בלילה יען דיש חילוק בין לילה ליום^י, וכן אמר גם האדמו"ר מהר"ש (השני) מבאבוב שהדברי חיים לא הקיל רק בהבדל

בין יום ללילה אבל בלילה עצמו כן הקפיד שצריך דוקא שש שעות^י, ויש אומרים כי הדברי חיים לא הקיל רק לאחר אכילת בשר עוף^י, ויש מחמירים יותר דבעינן שני תנאים, שיהא בשר עוף ובצירוף שינוי עונה מיום ללילה או להיפוך^י, ויש אומרים כי הדברי חיים לא הקיל בזה כלל רק אמר כי 'אין למחות' במי שמיקל תוך שעה שישית^י.

וראיתי מובא כי האדמו"ר מבאבוב זצ"ל סמך על קולתו של הדברי חיים גם באם ישן באמצע השש שעות דיש

לא נדפסה תשובה זו מכת"י בכונה, או איתניע מילתא משמיא לא לפרסם זאת בשמו בספריו נגד השו"ע והרמ"א שמסקינן דהזמן שש שעות 'וכן נכון לעשות', וגם אין הגדרה לעת הצורך' ונתת תורת כל אחד בידו, לפסוק לעצמו שאצלו הוא עת הצורך עכשיו, שצריך ללכת לעסקיו וכו' [שוב שמעתי שבלקוטי תשו' דברי יציב נדפסה, אבל עדיין הסברה שבמקומו בשו"ת יו"ד לא נדפס], עכ"ל (ונכדו בספר הנפלא 'פסקי הוראה' על בב"ב (עמוד קל"א) הלך בעקבות זקינו המשתנה יוסף שליט"א ובהביאו בקיצור (שלא כדרכו להאריך ולאסוף כל דברי האחרונים באריכות ובקיאיות נפלאה) מנהג המקילים דחאם בתוקף ולא הזכיר כי גם מרן הדברי חיים זי"ע היה בין המקילים).

יז. (וזאת למרות שהרה"ק משינאווא היה מפורסם למדקדק גדול בהלכה, ומחמת זה היה חולק על אביו בכמה ענינים כידוע, ואכאמל"ב) - כן מובא בספר שבת של ראפשיץ (ח"א עמוד ט') בשם האדמו"ר בעל דברי יחזקאל שרגא מסטראפקוב זצ"ל וכו' בשמו בשו"ת ישיב יצחק (ח"ה סי' י"ד), וכן נהג למעשה כמובא בספר איש האמת (תולדות האדמו"ר מסטראפקוב הנ"ל זצ"ל, עמוד רל"ז) - ונראה שהיקל בזה ללא שום צירוף ואף שלא בשעת הדחק.

ראה בספר שיח זקנים (ח"ד עמ' רס"ז) שהרה"ק רמ"מ מסטראפקוב זצ"ל אמר לדודו זקינו הרה"ק ר' שלום אליעזר זצ"ל הי"ד שאחד אמר לו שאביו בעל הדברי חיים זי"ע אמר שאם היה לי אפשרות שיעבור 'חמש' שעות מאכילת בשר לזמן עריכת סעודת שלש סעודות הייתי אוכל מאכלי חלב בס"ג (שיש טעם עפ"י סוד לאכול בס"ג מאכלי חלב), והרה"ק רש"א הכחיש זאת שבהחלט אביו לא אמר כן, שאביו לא היה אוכל חלב אפילו אחר עבור רק ה' שעות מאכילת בשר שאפילו לאחר ו' שעות לא היה אוכל (ע"ש שאולי היה לו קפידא שלא לאכול מאכל חלב באותו יום שאכל מאכל בשר) - אף נראה שהרה"ק רבי שלום אליעזר זי"ע לא הכחיש את זאת שאביו היקל לאכול תוך שעה שישית רק שהכחיש את הנאמר כי אמר שהוא עצמו היה אוכל דהרי לעצמו הקפיד אף אחר עבור ו' שעות (ודלא כמס"כ בספר מקדש ישראל שם כי עובדא זו סותר להמובא לעיל דהדי"ח אמר שיש להקל תוך שעה שישית).

יח. (ולהערה בעלמא אציין דהנה בדרכי תשובה כאן הביא כמה שאלות באופן חישוב השש שעות, ולא הביא כלל הקולא של הדברי חיים, ויש להסמין לזה מש"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' ע"ה) שדן בשאלה על ביצה שנולדה ביו"ט שנקלפה ונתערבה דיש מביאים מעשה שהיה אצל הדברי חיים והורה דל"ה דשיל"מ דאם יניחנה עד למחר

יאסר לאסור מחמת סכנה, והמנח"י מפקפק על אמיתת קבלה זו, וסברתו "דהדרכי תשובה מצדד להחמיר בחקירה זו ונודע דהגה"ק בעל דרכי תשובה היה מגדולי חסידיו צאנז ואם היה בא כהאי מעשה לפני מרן הגה"ק מצאנז ז"ל היה נודע לו והיה מביא דעת קדשו, ע"כ אין לבנות הלכה מעובדא הנ"ל, ואף אנו נאמר כאן דאלמלי היה הדברי חיים מתיר בשופי לאכול חלב תוך שעה שישית בודאי היה הדרכי תשובה מביאו).

יט. אך למעשה הקיל גם בזה וכמובא בספר בירורי חיים (ח"ג עמוד תתקע"ה) כי מנהגו היה לאכול בשלחן אשר לפני ה' בליל שב"ק בשעות המאוחרות של הלילה 'כבד', ותמיד היה מסתכל קודם אכילתו על השעון, ולפעמים לא עברו שש שעות מאכילת הכבד של הלילה עד שתיית קפה עם חלב בצפרא דשבתא - שו"ר בספר הליכות חיים (סדר היום) שלמעשה הורה כן בפירוש שאין חילוק בין שינוי מיום ללילה או מלילה ליום.

ובספר בירורי הלכה (סי' נ"ד אות ה') מביא מה שסיפר א' שזכה לשמש בקודש אצלו כי פעם הגיש כוס קאווע עם חלב בערב ובאותו יום אכל בשר ביום, ושאל אם כבר עברו שש שעות, וענה שעברו יותר מחמש שעות, והרה"ק לא הגיב מאומה ולא שתה עד שעברו שש שעות שלמות, הרי שלא הקיל תמיד, וכנראה כי אז לא ראה צורך בדבר.

ויש להעיר דמה שמציין הדברי יציב שם לספר פסקי תשובה (ח"ג עמוד רפ"ה) דמבואר שם דאף מלילה ליום יש להקל, אינו מדויק דהפסקי תשובה מביא ההיתר רק אם ישן בנתיים (ומשמע שהיה מתיר אף ללא שום שינוי עונה).

ויש לציין דיש סברה לומר להיפוך דאדרבה שינוי מלילה ליום קיל טפי ד'עלות השחר' פוגם טעם הבשר, עי' דעת תורה למהרש"ם (סי' פ"ט סק"א) שדן בזה עפ"ד הרא"ש במס' ע"ז פ"ה סי' ל"ו דעמוד השחר פוגם אפילו בשר בעין (וסברת הדברי יציב שצידד להקל יותר בשינוי מיום ללילה, משום דהוי 'יום' חדש, דלילה הולך אחר היום).

וראיתי בגליון 'בצילא דמהימנותא' (וישב תשע"ו), עמוד כ"ט) מה שאמר בנו האדמו"ר מצאנז שליט"א כי אביו היה מקפיד לעצמו להמתין שש שעות ולא הקיל אפילו במעט, רק פעם אירע שבאו לשאול בנוגע לבחורי הישיבה, שלא עברו שש שעות שלמות לאחר סעודה הצהרית והיה בין יום ללילה, ואז הקיל עבורם.

כ. ראה בספר באר השלחן על בשר בחלב במכתבים בסוף הספר (עמוד תכ"ד) בשם הרה"ק רבי איציקל מפשעווארסק זי"ע שלמות שאמר כי הרה"ק מצאנז הקיל בשופי אף ללא צירופים אחרים, מ"מ

לא רצה רבי איציקל זי"ע לסמוך על זה.

כא. הליכות חיים (שם), וצ"ל שכיון שכך הסתדר היטב סדרי הארוחות עם סדרי הישיבה החשיב זאת לשעת צורך.

כב. כ"כ הגאון מקאפיש זצ"ל בספרו משנת יעקב (ח"ג יו"ד סי' פ"ט) ששמעו מפ"ק, וסיים, שכן נהגו אחריו כמה מתלמידיו הגדולים זי"ע.

כג. ומוכח כי אין חילוק בין יום ללילה ליום ללילה, ודלא כדברי יציב שנסתפק בזה (אך כאמור בהערה לעיל כי גם הוא הקיל בזה למעשה).

כד. והוסיף לספר כי זקינו הרה"ק מהר"ש מבאבוב בהיותו חתן הרה"ק מהר"י מקאמינקא זי"ע והוא כן הקפיד על שש שעות, לכן גם הוא נהג כן, ובנו הקדושת ציון זצ"ל הי"ד ג"כ הקפיד ע"ז משום כיבוד אב, רק שבחנכה לא הקפיד, ואכל גם אחר חמש שעות כמנהג צאנז.

ואגב, מסופר כי הרה"ק בעל קדושת ציון זצ"ל הי"ד נהג מידי יום ביומו בסוף אכילת הבשר בסעודת הצהרים, לעשות סימן לעצמו בגימטריא או בר"ת, לדעת מתי יגמרו השש שעות ויוכל לשנות קאווע שהיה זקוק לו למעי.

אך לעומת זה מובא כי דודו הרה"ק מגארליץ זצ"ל כשראה אדם מבית על המורה שעות אחר שגמר סעודה של בשר לידע מתי יגמרו השש שעות ויוכל לאכול חלב, קרא לו הרה"ק 'זולל וסובא', דזה עתה גמר לאכול וכבר מסתכל מתי יוכל שוב לאכול וכו' (ועי' קובץ בית אהרן וישראל (קובץ קט"ו, עמוד פ') שחכ"א תמה ע"ז דהרי כל מה שמסתכל על השעון הוא רק כדי לדעת מתי גמר סעודתו כדי שלא ישל לאכול חלב אחר בשר בתוך שש שעות).

וע"ד הנ"ל שהקדו"צ הקיל בזה בחנוכה, יש לציין מש"כ מו"ר שליט"א בנטעי גבריאל (שבועות פל"א ע"ז ה') כי בישיבתו של הגה"ק מאונסדורף זצ"ל הקילו בזה ביו"ט שבועות להמתין חמש שעות בלבד (וי"ל שסמך עמש"כ בספה"ק נועם אלימלך פר' משפטים דביו"ט שבועות יש להקל בשיעור ההמתנה בין בשר וחלב, וכבר הלכו בו נמושות, ואכמ"ל, ואי"ה עוד חזון למועד).

כה. כן מובא בספר הללו עבדי ה' (עמוד ק"ה) בשם הגה"צ מריסקאווא.

כו. כן מובא בגליון בצילא במהימנותא (שם) בשם הגה"צ בעל אוהל קדושים הנ"ל דמקובל אצלם דלא הקיל הד"ח רק בכה"ג.

כז. כ"כ הגה"צ מפריימאן זצ"ל בספרו ארז בלבנון (מובא בספר אבני יוחנן) ששמע מהגה"ק מקאלאשיץ זצ"ל גופא דעובדא היכי הוי דכאשר שמע הדברי חיים שאחד הוכיח את חברו על שאכל מאכלי חלב קודם שעברו ששה שעות מעת

לצרף בזה מה שכתבו כמה פוסקים דאם ישן א"צ להמתין כ"כ דהשינה ממחר העיכול וכמש"כ בספר ויעש אברהם (אות נ"א) מהגה"ק רבי אברהם מטשעכנוב זצ"ל כ"כ בדעת קדושים (סי' פ"ט סק"ב) להגה"ק מבוטשאטש [וראה הערה הסיפור בזה עם החת"ס"ן], אך הרה"ק מסאטמאר אמר שבכה"ג שלא נשתנה העונה מיום ללילה או להיפוך לא הקיל אף הדברי חיים אפילו אם ישן דבחורף באשמורת לא הקיל לאחר חמש שעות כיון שהיה עוד לילה.

אך מדברי הרה"ק מקאלאשיץ הנ"ל מוכח להדיא כי בכל ענין הקיל תוך שעה שישיית ולא דוקא בשינוי מיום ללילה, ואדרבה, בהמשך דבריו מביא זאת כקולא נוספת מהדברי חיים דבשינוי מיום ללילה יש להקל בפחות משש שעות (ומשמע קצת דבכה"ג יש להקל אף קודם התחלת שעה השישית! וצ"ע), וכן אמר הרה"ק רבי יענק'לע מפשעווארסק זצ"ל ששמע כן מרבו הרה"ק מקאלאשיץ שהם שני קולות נפרדים, וכל אחד מהם הוא קולא בפני עצמו^{לא}, והגאון רבי משה ארי

פריינד זצ"ל אמר שיש שני דיעות בהבנת הוראת הדברי חיים אם הקיל בכל ענין או רק בצירוף שינוי מיום ללילה^{לב}.

ואף בדיעה זו דא"צ שש שעות ממש מצינו כמה שיטות כמה אפשר להוריד מהשש שעות - השיטה המקילה ביותר הוא דסגי בחמש שעות ומשה^{לב}, וי"א חמש שעות וכשליש שעה^{לד}, וי"א דבעי' עכ"פ חמש ומחצה שעות^{לה} ואשר בזה ניתוסף עוד סברא להקל דכבר עבר רוב שעה חמישית^{לו}, והדבר מפורסם בשם הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל שהורה כן^{לז} והסמך לזה דברי הגמ' בקידושין (י"ב) דכל דנפיק מפלגא מקרי קרוב וא"כ הוי בכלל מש"כ המאירי 'שש שעות או קרוב לזה', והכי חזינן בריש ערבי פסחים דפחות מחצי שעה נקרא קרוב, ובעל אגרות משה פסק דבשעת הדחק יש להקל רק אחר חמש ושלוש רבעי שעה (שו"ת דברי חכמים פ"א), ובמקום אחר ראיתי משמו דרק עשר דקות קודם שש שעות מקרי קרוב לשש שעות וחמש עשרה דקות לא מקרי קרוב^{לא}.

ובעיקר סברא זו יש להעיר דא"כ מאן יימר דבעי' רוב מהשעה השישית, נימא דסגי ברוב שש השעות ונקל אחר שלש שעות ומשהו - ואולי הוא באמת סברת המקילים וממתנים רק שלש שעות אשר האחרונים נתקשו בישוב המנהג, ולמבואר י"ל דנקטו כהשיטה דבעי' שש שעות אלא הקילו לומר רובו ככולו.

ועד"ז י"ל במנהג העולם להמתין חצי שעה מחלב לבשר שלכאורה אין מקור ברור לזה, ואי משום דברי הזה"ק המובאים בב"י או"ח (סי' קע"ג) ובש"ך יו"ד (סי' פ"ט סקט"ז), הרי התם מבואר דבעי' שעתא חדא, אך הוא אשר דברנו דגם בזה חששו לזה"ק דבעי' שעתא חדא וסמכו על רובו ככולו ועל כן כל דנפיק מפלגא הקילו, ודו"ק.

לז. בספר שמחת המועדים (שם) מביא כי חותנו של הגר"א קוטלר, ה"ה הגר"א מלצר זצ"ל, ג"כ הורה כן עפ"י משמעות לשון הרמב"ם וכו"ל.

אך מן הנכון לציין מה שראיתי בספר פתחי מגדים על בשר בחלב כי לא הקיל רק בצירוף שינוי עונה (וכעין מש"כ הרבה אחרונים על המקובל מהדברי חיים להקל בזה), וז"ל שם: בהיות ר"מ בשיבת בית התלמוד ותיקנו אז שעון הקיץ, ומחמת כן היה צורך לקבוע סעודת ערבית קודם תפילת מעריב, והיה רק חמש וחצי שעות מסעודת הצהריים, ואמר לי ראש הישיבה הגר"ד שוורצמן זצ"ל דאין צורך לאחר הסעודה, כי שמע מהגר"א קוטלר זצ"ל דלעת הצורך אפשר להקל בחמש וחצי שעות, והוסיף שאז כשאמר לו הגר"א זצ"ל הוסיף עוד סניף דנשתנה היום, כלומר שהיה סעודה הבשר ביום וסעודת החלב בלילה, והגר"ד זצ"ל אמר דאף שכעת שניהם ביום, מ"מ ביטול תורה דברים נמי הוא סניף להיתר, ואמר דזהו כונת הרמב"ם 'כמו שש שעות'.

לח. כן מובא בספר עזר לשלחן (עמוד קפ"ה) בשיעור מהגאון רבי שמואל פעלדער שליט"א.

של שש שעות, וסיפר לו הגאון זצ"ל עובדא זו שהיה עם החת"ס, והפטיר 'בדבר שאדם גדול כזה לא היה ביכולתו להקל - לא אקל אני בו!' (פרדס חמד, עמוד רל"ה).

ל. אך מה שציין שם נכדו המו"ל דכן פסק גם הגה"ק מטשעכנוב זצ"ל בספר ויעש אברהם ובספר פסקי תשובה בשם הרה"ק רבי דובעריש מביאלא, אינו ענין לכאן דהם הורו כן במי שישן בתוך ה' שעות (וכבר העירו כע"ז ע"ד הדברי יציב) ועי' לקמן בזה.

לא. ראה באר השלחן (שם).

לב. ואמר שמנהג העולם להחמיר בזה, וכן הוא נוהג בזה לחומרא.

לג. קובץ מוריה (שנה כ', גליון י"ב, עמוד ע"ט) בשם הגר"ש"ז אורבאך, דלדעת המקילין סגי בחמש ומשהו שעות, וכ"כ בספר הכשרות, עמוד רע"ג, בשם הגר"ש אלישיב, וכן נראה מכמה מהפוסקים שצוינו לעיל.

ועי' בספר שמחת המועדים (שם) שהביא מה שאמר לו הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל דאף שהוא אף פעם לא שמע על המושג של מקצת שעה ככולה אבל צריכים לזכור דשיטת תוס' היא מיד שסילק הסעודה ראשונה, והרמ"א מוסיף דיש נוהגין להחמיר בשעה חדא, ויש עוד מנהג של שלש שעות, ויוצא דחמש וקצת זה כבר חומרא על חומרא, ולכן בודאי מי שיש לו מנהג כזה א"צ לשנות מנהגו, עכ"ד.

אך יש לציין מה שכתב הגר"פ בספרו שו"ת אבן ישראל (ח"ס סי' קכ"ו אות ה') בפשיטות להחמיר ולא הביא שום קולא בדבר.

לד. כן נהג החת"ס כמובא בספר מנהגי רבותינו, אך עי' לעיל משכ"ב בפנים.

לה. שו"ת יביע אומר (שם), שו"ת תשובות והנהגות שם וכתוב: 'וכן שמעתי שכמה ת"ח נהגו להקל ססי להמתין קצת יותר מה' ומחצה'.

לו. ראיתי אומרים שהקיל אחר חמש שעות ושלישים 'ושתיים' דקות, שהוסיף דקה שמא השעון אינו מכוון.

שאלכ בשר, אמר לו הדברי חיים שיניח אותו, ואמר הגה"צ מפריימאן ע"ז שאין המשמעות כמו שאומרים העולם שא"צ להמתין שש שעות שלימות, אלא שא"צ להקפיד על מי שנכשל שלא המתין ו' שעות שלימות, עכ"ד, אך מהמובא בספר דברי חנה נראה הכונה כפשוטו וכמובא שם שהחזיק ל'נער' למי שמחמיר בזה וכו"ל וכמו שאמרו הרה"ק רבי איציקל ורבי יענק'לע מפשעווארסק וכו"ל.

כח. עי' ישא יוסף (ח"ב סי' קי"ט סק"ו) שגם הגר"ש אלישיב זצ"ל היה דעתו כן, אך לא רצה להורות כן למעשה כיון שלא מצא לסברא זו חבר, עד שהראו לו שהגה"ק מטשעכנוב ז"ע פסק כן, אך לא רצה להקל למעשה רק אחר בשר עוף (שהוא דרבנן) ואחרי שינת קבע על מיטתו של כמה שעות (ובמק"א ראיתי שאז הקיל בצירוף ד"א דסגי בהמתנת ג' שעות).

כט. וידוע כי מרן החתם שופר ג"כ צידד להקל בזה דאם ישן בנתיים יש להקל בשיעור השש שעות - ומסופר כי אחר שבירר היתר זה הכין לעצמו אחר שאכל בשר בלילה, כלי אשר בו יתן החלב לשתות עם הקאווע אחרי השינה דאזיה שעות ולפני אשמורת הבוקר כאשר קם ללמוד ולקח הכלי אשר הכין בשביל הקאווע לתתו על האור להחם נשבר לו הכלי ונשפך כל הקאווע לארץ, אז אמר רואה אני שמן השמים אין מסכימים להוראתי זו, אלא לא פליג חכמים בזמן שהיה אחרי בשר ואין חילוק אם ישן או לאו (ועשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תל"א) שכתב ע"ז דאע"ג דקי"ל תורה לאו בשמים היא מ"מ גאוני ישראל בעלי רה"ק כמו הגה"ק החת"ס זצ"ל הרגישו שזה סימן וביירו שוב ההלכה וראו פנים לאסור ולכן שינה דעתו בזה).

וראיתי בתולדות הגאון רחמ"ד ווייסמאנדל זצ"ל דפעם הרגיש חולשת הלב והציע לו אחד למזוג לו כוס חלב חם וייטב לו, ענה לו הגאון זצ"ל שלא עברו עדיין שש שעות מעת שאכל בשר, והלה אמר אולי לצורך חולה יכולים להקל בשיעור זה

הרב דוד אברהם ברויער שליט"א
חבר הכולל

שיטות הפוסקים אם טעה ובירך על מאכל חלב תוך ו' שעות מאכילת בשר

והדעת קדושים מיקל יותר וכותב דאף יכול לגמור הסעודה, ופרי הדר כתב דאף אחר שעה אחת מותר לאכול אם בירך בטעות דיש לסמוך על השיטה המובא ברמ"א דסגי בהמתנת שעה, ומה שהזכור לאברהם לא הקיל כ"כ הוא משום שהיה ספרדי ואזיל בשיטת המחבר שמחמיר דמדינא בעינן ו' שעות, ואין לדון משום נדר דכיון שאינו רוצה להקל רק בפעם אחת ובוזה נחלקו הפוסקים אי בעינן התרה, ע"כ במקום מצוה יכול לסמוך על המקילין, אבל לפני שעה אסור לטעום, ונשאר בצ"ע אי עשה קנוח והדחה אי מהני.

ובשבט סופר כותב שיטעום יותר ממשוהו דכל שהוא הוה כטעימה שאינו צריך לברך עליו.

ובגנזי ברכה כתב דאם יש לו עדיין בשר בין השיניים אז אסור לטעום, ובספר באר משה כ' דאם כבר עברו כמה שעות מותר לאכול, אבל דעת לבושי מרדכי ושבט הלוי דלא יטעם רק אם עברה כמה שעות.

הרב חיים מאיר מאזעס שליט"א
חבר הכולל

בדין לישת עיסה בחלב

בל' הטור משמע דמעט היינו כפשוטו שלש דבר מועט לעוגה קטנה, וכן בשבת דשרינן לעשותן לחמין בתנור אחד עם בשר, כיון דחשבינן להו לדבר מועט שנאכל מהר בשבת, וכ' הבי"ח דלדידן דרגילות הוא שנשאר מהלחמין לאחר השבת אין להן היתר לפרש"י, אלא דסמכין ארי"ף דכיון שעושין בשינוי יכול לאפות אפיה הרבה ע"כ, ש"מ דלרש"י היינו מעט כפשוטו, וכן הוא באו"ה הארוך (כלל מ' דין יט'), ולפ"ז הרשב"א לא קאים כרש"י אלא כהר"ף דבעי שינוי בצורת הפת, וס"ל דעשיית כעכין קטנים זהו שינוי צורתן, דבסתמא דרכן בגדולים, ולכן קשרי אפי' כעכין הרבה ולא בשיעור מועט כרש"י.

והנה בפמ"ג שם כ' אהא דהעתיק המחבר לדרש"י, והביא מן התו"ח (כלל ס' דין ב') דכל ליומא הוי דבר מועט וכ"מ בלבוש, והיינו שיאכלנו היום ולא ישאר למחרתו, וכן בחו"ד שם סק"ג משמע כן דכ' בשם המהר"ט דדוקא בתוך ביתו שרי, אבל עשיית הרבה כדי למכור בשוק אסור דאורחים לא יכירו בשינוי ואפי' בהודעה לא מהני, דחיישין שישכח מלהודיע, וכ' עוד דאין השינוי מועיל רק עד שעת אפיה, אבל משנאסר שוב לא מהני מה שיחלקו בשינוי לחתיכות קטנות ע"כ, משמע מד' דבתוך ביתו כל שעושה קטנים הנאכלים בב"א שרי אפי' הרבה, ורק למכור בחוץ או לחלקם לאחרים אסור, ותרווייהו קיימא בשיטת רש"י המובא בהמחבר ס"א, וע"כ דדבר מועט היינו שכל פת ופת קטנה ומועטת היא, לפ"ז הא דכ' המחבר "ואם לש כל הפת לבדה אסור אפילו לאכלה לבדה" היינו שאף גמר אפייתו בעיסה גדולה, ומשכ' "ואם היה דבר מועט כדי אכילה בב"א" היינו שקודם אפייתו מועט כל פת על כמות קטנה ביותר, עד שיכולין לאכול כל אחת ואחת בב"א.

מה הדין אם אכל בשר ובטעות בירך על מאכלי חלב תוך ו' שעות, מה יעשה?

ויש לדון דתלוי אם ברכה לבטלה הוא איסור מה"ת או ודאי יאכל, אבל אי ברכה לבטלה הוא רק דרבנן אז יש לדון מה דינו דבס"י רט"ו כתב המחבר דהמברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשוא ונמצא דאיסור זו מה"ת אבל יש כמה פוסקים שסוברים שאינו אלא דרבנן (תוס' ועוד) וממילא שאלה זו תלוי בזה אי ברכה לבטלה מה"ת או דרבנן.

והשדי חמד דן בזה וכ' דאם בירך על החלב אחר שכבר עברו ד' שעות מאכילת הבשר אז בימות החורף יכול לאכול ולסמוך שיטת הפר"ח דהשש שעות הן לפי שעות זמניות וממילא דבחורף סגי בד' שעות, אבל בלא"ה אסור אפילו לטעום, והביא מהספר זכור לאברהם שכתב שהיה לו מעשה כזה ואכל, ונסתפק השד"ח אחר כמה שעות היה המעשה, ובכף החיים כ' דיש לסמוך על הזכור לאברהם, אך דרכי תשובה כ' דהזכור לאברהם מירי אחר ד' שעות אבל קודל"כ אין להקל.

בטור ס"י צ"ז אין לשין עיסה בחלב שמא יבא לאוכלה עם הבשר וכו', ומקורו מברייאת דפסחים (פ' כ"ש לו"ב) באי עבדינהו כעין תורא שפיר דמי, כלו' דהיכא דעביד פת שנילושה בחלב כעין תורא שרי לאוכלה, ובכעין תורא איפליגו רש"י ורי"ף, דרש"י פ' מעט כעין של שור מותר לו ללוש דאכיל ל' מיד בבת אחת וכו', ולהר"ף פירושו שצורת הפת משונה, וכן הוא ברמב"ם פ"ט ממ"א הכ"ב, דע"כ ניכר הוא ולא אתי למיכלינהו בבשר.

ולכא"ו הוי פלוי דלרש"י דוקא במעט ואפילו אינה משונה, ולהר"ף דוקא משונה ואפי' הרבה, אמנם הרשב"א (בתוה"ב הקצר ב"ג ש"ד) העתיק לשני הביאורים יחדיו שכ' ואם שינה בצורת הפת ועשה כעכין קטנים כעין השור מותרת שהרואה יודע וכו', נשמע דס"ל דבעי צורה משונה וכמותן קטנה, ואין לומר דלרש"י לא די בקטנים אלא דבעינן אף שיעור מועט וקטן, דכ' מעט כעין של שור דאכיל בבת אחת, ד"ל דפי' דכל אחת מן הכעכין אכיל בב"א, וליכא חששא שישאיר מפיתו לאכול בבשר דיאכלנו בלא שהיה כדרכן של כעכין קטנים, דלא מסתבר דלש סכום מועט כ"כ לכעך אחד קטן עי' בפמ"ג צ"ז ש"ד סק"א, אלא ע"כ דכונתו להרבה קטנים, ולפ"ז הא דכ' רש"י מעט היינו שבכל פת ופת איכא שיעור מועט מאד, שלא כדרך סתם פת, ולרש"י הא גופא הוי השינוי לבל יאכלנו בבשר, והא דפליג רש"י ארי"ף היינו דלא מהני מה שצורתן משונה אי הוי פיתין גדולים, דעיקר דין דכעין תורא היינו שהן קטנים ובכך מינכר ולא אתי לידי עבירה דלאוכלן בבשר, ולפ"ז י"ל דהרשב"א בדעת רש"י קאזיל, ומשכ' שינה בצורת הפת לאו שעשאן משונין בצורתן, אלא שמיעט בכמותן הרגיל דדרך הפת להיות מרובה בשיעור.

אמנם בסמ"ג ובהגהו' שע"ד סי' ל"ה (הביאן הבי"ח) וכן מדויק

ואע"ג דהרמ"א בשם הגהש"ד כ' ב' שיטות אלו יחדיו י"ל דלא לחומרא דוקא קאמר ולפלוגא אמחבר ואתי דהא קאמר "ולכן", אלא ע"כ דלאו דוקא קאמר, אלא דבשבת ובשבועות הוא בדדוך כלל תרוייהו איתנהו דצורתן משונה ומחשב כדבר מועט כיון שלא ישתיר אחר שבת ויו"ט מן הפת.

הרב ישראל מאיר היילפרין שליט"א

חבר הכולל

בענין 'עירויות הרבה'

ובלע מידי יום ויום, ומוכח להדיא כונתו דע"י עירויות של כמה ימים נבלע בכולו דלא כהני אחרונים ובאמת צ"ע הסברא בזה דהא נוטל"פ קקו' הפמ"ג כנ"ל.

וצ"ל דס"ל לאו"ה דכל עירו מכלים עירו הקודם יותר בעומק הכלי וע"כ אם עירו השני הוי תוך מעל"ע לעירו הראשון נאסר עו קליפה דחנ"נ וצריכין עוד מעת לעת ואם תוך כך מערין עוד פעם נאסר עוד קליפה וכן הלאה וא"א ליוזר בזה.

וכע"ז בטוטו"ד (מהד"ג סי' קפ"ז) וז"ל דס"ל לאו"ה דמה שעירו אינו מבליע בכלי רק כדי קליפה היינו אפס אינו דבע מבלוע אז כיון שיכול להיות נשאר תוך הקליפה אינו מתפשט יותר אבל אם כבר שבע מבלוע אז כיון דיכול להיות נשאר בתוך הקליפה אינו מתפשט יותר, אבל אם כבר שבע מבלוע ואין מקום לבליעה זו להיות נשאר כאן אז כוח הדוחה דוחה אותה להתפשט להלן עכ"ל, והיינו דהוא ס"ל דבליעה החדשה נכנס יותר בעומק והישנה נשאר במקומו, ולכן קשיא לי ע"ז דא"כ אפילו היה בליעות הראשונות מהיתר ואח"כ עירה עליו פ"א איסור נכנס האיסור בעומק ויצטרך להגעילו בכלי ראשון להפליט הבליעות שבתוכו וזה לא שמענו מעולם (וע"ש שהק' שיצטרך שישים כנל וקושייתו שם על פי' האחר שיש לו בדברי האו"ה ע"ש ודו"ק) ועכ"פ לפמ"ש"כ מיושב דאדבריה יש לומר דע"י ששבע מבלוע העירו השני דוחק בלוע הראשון בפנים יותר, וע"כ אם הראשון היה היתר א"צ הגעלה רק בעירו להפליט בלוע של עירו האחרון ודו"ק, וכעין דברינו משמע גם בחמודי דניאל הלכות כלי ראשון אות ד' ע"ש.

ובכ"ז צ"ע דהא האו"ה מירי בהיתר דהיינו שהיה כלי של בשר ובזה לא אמרי' חנ"נ וא"כ כל הבליעות שלפני המעל"ע מותרין אע"פ שנכנסו בעומק הכלי ואפילו באיסור קיי"ל בסי' קכ"ב ס"ד דרק בב"ח אמרינן חנ"נ שנצטרך מעל"ע מבישול האחרון משא"כ בשאר איסורים לא אמרי' חנ"נ לענין זה שיצטרך חנ"נ מבליעה האחרונה (ואפילו לדעת הרמ"א דאמרי' חנ"נ בשאר איסורים היינו דוקא כשהן עין אבל לגבי בליעות סמכ"י על הפוסקים דלא אמרי' חנ"נ בצירוף הפוסקים דלא אמרי' חנ"נ בבליעות ע"ש ודו"ק), וע"כ צ"ע הרבה להבין דברי האו"ה הנ"ל.

ולמעשה כתבו הפוסקים דלא קיי"ל כאו"ה והביאו רא' דמצינו בהל' פסח (סי' תנ"א ס"ו) דכלי שתשמישו ע"י עירו סגי להגעילו בעירו ומוכח מזה דלא אמרי' דע"י עירויות הרבה נבלע בכולו דא"כ לא יפלוט בליעתו ע"י עירו של פעם אחת וע"כ דלא קיי"ל כאו"ה ואפילו בהרבה פעמים לא נבלע יותר מכדי קליפה (ועי' מנח"י על התורח הנ"ל כלל נ"ח דין ג') שנדחק ליישב קו' זו אבל דחה דבריו בפמ"ג א"א סי' תנ"ב אות ב' וע"ע בשו"ת שבה"ל ח"ו סי' נ"ו אות ז' שנדחק ליישב דעת המנ"י).

ולסיים את העיסה כולה ביום אחד, ולפ"ז שפיר קאים הרשב"א בשיטתיה דרש"י כנ"ל, ומ"מ אפשר דהפמ"ג והחוו"ד להלכה קיימא דנקטינן כתרווייהו שיטות [דרש"י ורי"ף] לקולא, וכנראה כן מהמחבר שהעתיק להרש"י והרי"ף, וכן הוא בב"ח דבשל סופרים הלך אחר המיקל דבשינה צורתן שרי אפילו במרובה יותר משיעור יום אחד.

כתב באו"ה (כלל ל"ד דין ט"ו) דכפות וכן טעל"ר אע"ג דדרך תשמישו בכלי שני יש לו חומר ככלי ראשון (ע"ש שכ"כ לענין הדחת כלים של בשר ושל חלב ביחד דצריך שישים כנגד כולו ואכמ"ל).

וב' טעמים נאמרו בדבר דבאו"ה גופיה כתב הטעם משום דע"י שמערין לתוכו מכלי ראשון נעשית ככ"ר ואע"ג דעירו אינו אור רק כ"ק שאני הכא דכיון שמערין עליו כמה פעמים ונשאר בה הבליעה כל פעם הולך ובולע מיד יום ויום בכולה, ודוקא בעירו של פעם אחת אמרינן שאינו בולע אלא לגבי קליפה עכ"ל.

אבל בתורת החטאת כתב טעם אחר דחיישנן שמא השתמש בו בכלי ראשון וכמו שחיישנן כה"ג לענין הגעלת כלים דצריכין הגעלה בכ"ר, והשיג עליו הב"ח (ס"ס צ"ה) דלענין הגעלה א"א שבכל השנה לא השתמש בו בכ"ר וע"כ צריך הגעלה דאפילו כלי שאינו בן יומו צריך הגעלה אבל לענין לאסור בדיעבד אין לאסור מטעם זה וע"כ טעם דאו"ה היא העיקר דאפילו בו ביום ודאי השתמש בו בעירו שכן הוא דרך תשמישו וע"י עירויות הרבה נבלע בכולו כנ"ל, וכן איתא בט"ז (שם סק"ב) ומשמע שם דס"ל דטעם או"ה עיקר עיי"ש, וגם בש"ך שם סק"ג משמע לדכאורה דקיי"ל כהאו"ה ע"ש.

ובזה יש ליישב נמי דברי הט"ז ריש סי' צ"ד דאיתא שם בשו"ע התוחב כף חולבת בקדירה של בשר או איפכא משערין בכל מה שנתחב ממנו בקדירה, וברמ"א כתב דהיינו דוקא אם נשתמשו עם הכף בכלי ראשון וכתב ע"ז הט"ז דבסי' צ"ה ס"ג נתבאר דגם עירו ככ"ר ואם עירה על הכלי שמלוכלך בחלב תוך מעל"ע בחלב תוך מעל"ע נחשב כאילו השתמש בו בכ"ר, והק' בנקה"כ דהא קיי"ל דאין עירו אור רק כ"ק.

ולהנ"ל מיושב דדעת הט"ז דכיון שהדרך להשתמש בו בעירו כל יום ויום לכן ע"י עירויות הרבה נבלע בכולו וצריך שישים כנגד כולו לבטלו, ובדעת הש"ך שהק' עליו אע"ג דהוא גופיה העתיק דברי האו"ה בסי' צ"ה כנ"ל צ"ל דס"ל כדעת האחרונים דלקמן שצריך דוקא הרבה עירויות בו ביום ולא מה שיש בו בליעות ישנים דבזה הוי נוטל"פ וצריכין דוקא תוך מעל"ע וע"כ שפיר הק' ע"ד הט"ז שכתב דבכל עירו יש לו דין כ"ר ודו"ק.

דהנה בפמ"ג (על הט"ז שם סי' צ"ב) כתב דהא דבעינן ס' כנגד כולו היינו דוקא בעירויות הרבה בו ביום דאי לאחר מעת לעת כבר נפגם, וצ"ע, עכ"ל.

ויש אחרונים שכתבו יותר דגם אם נשתמש בו הרבה בתוך מעל"ע נמי מותר רק דאו"ה מירי דנשתמש בו עירו שני בעוד שהיה חם מעירו ראשון אז בולע בכולו כיון דעדיין דפנותיו חמין (לשון שו"ת טוטו"ד מהדורה ג' סי' קמ"ו וכ"כ החוו"ד סי' צ"ה סק"ט).

אמנם כ"ז קשה להלום בלשון האו"ה דכותב דכל פעם הולך

ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך, לא תבשל גדי בחלב אמו:

אומרים העולם בשם הקאלווער ז"ל עה"פ ראשית בכורי אדמתך וגו' לא תבשל גדי וגו', דהנה עיקר מניעת התשובה אצל האנשים הוא שחושבים כי יש עוד זמן הרבה, ויהיה לו אריכות ימים ושנים, ואין צורך למהר לעשות תשובה, ומה גם באיש שאביו ואמו האריכו ימים בודאי יהיה לו ג"כ אריכות ימים, ולכן אינו ממחר לעשות תשובה, אבל כל זה הוא מעצת היצר, ראשית, כי עיקר התשובה צריך להיות בנערותו כמו שמבואר בכל הספה"ק, והשנית, כי לא ידע האדם עתו, כמו שאמרו חכמינו (אבות פ"ב מ"י) שוב יום אחד לפני מיתתך וכו'.

והנה במה שאסרה תורה לא תבשל גדי בחלב אמו, על כרחיך איירי שהאם עדיין חיה, שאם כבר שחטו גם האם ה"ל חלב שחטה, וחלב שחטה אינה אסורה אלא מדברנן ולא מדאורייתא (עי' יו"ד סי' פ"ו ס"ז), אע"כ שהאם עדיין חיה וזוהי אסרה תורה שלא נבשל הגדי בחלב אמו. הרי רואים מזה שיוכל להיות שהאם היא חיה עדיין והבן הגדי כבר נשחט, וזה מוסר נאה שלא יאמר האדם שכיון שאביו ואמו האריכו ימים גם הוא יאריך ימים, כי רואה בעיניו שאפילו בבהמות אין הדבר כן, ובהעלות זאת על לבו בודאי לא ישהה עצמו מלעשות תשובה בעודו בימי נערותו.

ובזה יש לפרש הפסוק, ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך, פ' ראשית השנים שלך תביא הכל בית ה', שיראה לעשות תשובה שלימה בעודו בנערותו, ורא' לזה, לא תבשל גדי בחלב אמו, ומזה תראה שאין להתמהמה עם התשובה עד ימי הזקנה, כי אין האדם יודע מתי יגיע עתו, רק יעשה תשובה בנערותו, הש"י יזכנו שנזכה לזה.

חמדה גנוזה (ח"ב עמוד קל"ט)

■ ■ ■

מסופר על רבי יונתן אייבשיץ שנהג לקרוא ספרי חכמת הטבע בביהכ"ס כדי להסיח דעתו מדברי תורה. פעם אחת ראה באחד מספרי חכמת הטבע מחכם אחד מחכמי אומות העולם שכתב אריכות דברים עד כמה גדול כוחו של בשר בחלב, שניסה לבשל בשר בחלב ושפך זאת בימי החורף תחת עץ עושה פרי שלושים יום זה אחר זה והתחיל העץ להוציא ציץ ולעשות פרי.

מיד עלתה במחשבתו של הגאון זצ"ל דבזה מתפרש סמיכות הכתובים, שכיוון שציטתה תורה ראשית ביכורי אדמתך וגו' א"כ יעלה על הדעת להשתדל בכל עוז להיות פי שנים ברוחו ולהביא ביכורים אף בימות החורף על ידי בישול בשר בחלב - לזה אמרה תורה, אף שציטתך כי ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך, עם כל זאת לא תבשל גדי בחלב אמו עבור הביכורים, כי בשר בחלב אסור בבישול ובהנאה.

(ועי' בספר נפלאות הרבי, דכשאמרו ד"ת זו להרה"ק מלובלין אמר כי התורה יפה אך מרגיש שנתחדש במקום שאסור בד"ת (כע"ז מסופר על הרה"ק מקאצק שהרגיש בדבר כשאמר לו האבנ"ז דבר שנתחדש לו בביהכ"ס [מובא בספר אמת ואמונה, והמו"ל פתח בטעות הר"ת מ'ביהכ"ס] ל'בית הכנסת]), ובספר 'זכרון למשה' (שיצא לאור במלאות מאה שנים לפטירת החת"ס, עמוד רל"ו) מובא דהסיפור היה עם החת"ס, אך מפורסם בעולם על הרבי רבי יונתן).

איתא בתיקוני זוהר דרשב"י ביקש מאליהו לגלות טעם סמיכות מצוות אלו כדי שלא ישלש ישראל ע"ז לאכול בשר בחלב, והוא תמיה רבתי וכי אם לא יבוא אליהו לגלות טעם הסמיכות יעברו בני ישראל על מצוות ה' לאכול בשר בחלב ח"ו, והלא יש כמה מצוות שאין אנו יודעין ומשיגין מהותן וטעמן וענינם הפנימית כלל וכלל וכי יעלה על הדעת ח"ו לעבור עליהם, ובפרט שאינו יודע רק טעם הסמיכות למצוות ביכורים.

ואמר הרה"ק מלובלין זי"ע לפרש הדברים עפ"י דברי התוס' (חולין ק"ג:) שהביאו מהתוספתא דבשר בחלב נוהג בארץ ובחול, ומפרש הרשב"ם דאיצטריך לאשמעינן, דסלקא דעתך דבשר בחלב אינו נוהג בחול"ל משום דאיתקש לבכורים בחד קרא ראשית בכורי אדמתך וגו' לא תבשל וגו', וסלקא דעתך אמינא כמו דבכורים אינו נוהג בחול"ל כן גם בשר בחלב ע"ש.

ולזה אמר רשב"י לאליהו שגלה הסוד של סמיכות הב' דברים מצות ביכורים עם איסור בשר בחלב דלא ייתן למיכל בשר בחלב, כי אם לא יגלה טעם של הסמיכות יטעו לומר כמו דבכורים אינו נוהג אלא בארץ כן גם בשר בחלב אינו נוהג בחול"ל ויבואו לאכול בשר בחלב בחול"ל ח"ו באמרם שאינו נוהג אלא בא"י, אבל כאשר יגלה טעם הסמיכות יבינו הכל דלאו להכי אתקיש.

אבני זכרון (בהוספת, מהספר באר לחי ראי (לבעל דרכי תשובה) על זוה"ק, ויש מביאים שבעל חוות דעת שאל מהרה"ק בעל עטרת צבי מזוידטשוב ביאור דברי זוה"ק, והרה"ק מזוידטשוב השיב לו ביאור זאת וקלסיה החול"ד)

■ ■ ■

על ידי שנוהרין בשלימות מאיסור אכילת בשר בחלב, ע"ז זוכין בכל פעם להתחדש בעבודתו ית' שזה בחינת מצוות הבאת ביכורים, על כן נסמך איסור בשר בחלב לביכורים - וזה מרומז קצת בצחות דברי רבותינו ז"ל שאמרו בשר בחלב חידוש הוא, חידוש דייקא כנ"ל.

הרה"ק רבי נחמן מברסלב

■ ■ ■

ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך לא תבשל גדי בחלב אמו.

י"ל דביכורים מורה על השגחה פרטי, האדם עובד וזורע וחורש ואח"כ מביא מפרי אדמתו בית ה' אלקיו להראות שהקב"ה אדון הוא על כל המעשים ואדון קודם לכל אדם, כמו כן גבי בישול בשר בחלב דלא תימא דדוקא בשדה ובשוק הוא נקרא אדון אבל בביתו ובבית המטבח שלו הוא נקרא בעה"ב ויכול לבשל כרצונו בשר בחלב וטריפה, לכך אמרה תורה לא תבשל גדי בחלב אמו דהשגחה פרטי מסתופף אפילו בחדרי חדרים בחדר האוכל ובחדר המטות, ולכן שייך הדין דביכורים להדין של בישול בשר בחלב. אבן יעקב (עמ"ס חגיגה ג.) בשם הגאון בעל זכר יצחק

■ ■ ■

הנה כל יום מימות השנה הוא כנגד לאו אחר משש"ה לאוין, והלאו של לא תבשל גדי בחלב אמו הוא כנגד יום של חג השבועות, וע"ז מרמז לנו תוה"ק בסמיכות ראשית בכורי וגו' לא תבשל גדי וגו'.

חידושי הרי"ם

■ ■ ■

בשמחה רבה הננו להודיע כי לקראת חודש אלול הבעל"ט יתקבלו בעזה"י מספר מצומצם של אברכים מצויינים הרוצים להתעלות בתורה והוראה מתוך הרחבת הדעת זכות קדימה לאלו שיש להם ילדים בערך בגיל של כיתה ב'.

ליתר פרטים יש להתקשר לאימעיל: kollel@baltimorekollel.com

